

A legeltetés részvételi tervezése a Felső-kiskunsági szikes tavakon és pusztákon

Margóczi Katalin¹ – Kalóczkai Ágnes² –
Mihók Barbara³ – Fabók Veronika^{2,3} –
Mile Orsolya⁴ – Bankovics András⁴ –
Nagyné Grecs Anita⁴ – Kasza Veronika⁴ –
Kovács Eszter⁵

¹Szegedi Tudományegyetem, Ökológiai Tanszék, Szeged

²MTA Ökológiai Kutatóközpont, Vácrátót

³Akciókutatók a Fenntarthatóságért Egyesület (AKUT), Szeged

⁴Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság, Kecskemét

⁵Szent István Egyetem, Természetvédelmi és Tájgazdálkodási

Intézet, Gödöllő

katmargoczi@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÁS

Az optimális tájhasználat biztosítja a természeti értékek megmaradását, de ugyanakkor a lehető legtöbb lehetőséget nyújtja a helyi lakosok megélhetéséhez is. A Felső-Kiskunsági szikes tavak területén a legeltetés a legfontosabb tájhasználati forma. A Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság munkatársainak közreműködésével egy részvételi folyamatot folytattunk le a területen, amelynek célja az volt, hogy a két legfontosabb érintett csoport, a természetvédelmi szakemberek és a helyi gazdálkodók eszmecseréjét elősegítse, és így hozzájáruljon az optimális legeltetési gyakorlat kialakításához. A részvételi folyamat egy műhelybeszélgetéssel kezdődött, ahol a természetvédelmi szakemberek tájhasználati kapcsolatos elképzeléseit ismertük meg. Ezután interjúkat készítettünk az érintett gazdálkodókkal. Végül egy olyan műhelybeszélgetést szerveztünk, ahol mindkét érintett csoport részt vett. Vizsgálataink azt mutatták, hogy a két érintett csoport részben hasonló, részben eltérő elképzelésekkel rendelkezik az optimális tájhasználati kapcsolatban. Abban megegyezt a véleményük, hogy a vizsgált területen a legeltetés a legmegfelelőbb hasznosítási mód, és a nád visszaszorítása fontos cél. A legelő állatfajok tekintetében azonban a természetvédelmi szakemberek a bivalyt és a szarvasmarhát, míg a helyi gazdálkodók a juhot és a szarvasmarhát preferálták. A vízkormányzással kapcsolatban a természetvédelem a víz megtartásában, a gazdálkodók a víz elvezetésében voltak érdekeltek. A gazdálkodók számára a rugalmatlan természetvédelmi szabályok is problémát jelentettek. Mindhárom kérdésben sikerült előrelépni a részvételi folyamat során, az álláspontok közeledtek és kompromisszumos megoldások születtek. Megállapítottuk, hogy a Felső-Kiskunsági táj természetvédelmi és társadalmi szempontból is optimális használatát a két említett érintett csoport csak együtt tudja megvalósítani. Igen sokféle szempontnak kell megfelelni mindkét oldalon, ezért a részvételi tervezés módszereinek alkalmazása mindenképpen hasznos, ahogy ezt a kutatásunk is bizonyította.

Kulcsszavak: legeltetés, természetvédelem, részvételi tervezés

SUMMARY

Optimal land use ensures the preservation of natural values, but at the same time provides as many opportunities as possible for the livelihood of local residents. Grazing is the most important form of land use in the area of the salt pans of Upper Kiskunság.

In cooperation with the staff of the Kiskunsági National Park Directorate, we conducted a participatory process promoting the exchange of views between the two main stakeholder groups, the conservation experts and the local farmers and thus contributing to the development of optimal grazing practice. The participatory process started with a workshop where we revealed the ideas of nature conservation professionals about land use. We then interviewed the local farmers. Finally, we organized a workshop where both stakeholder groups participated. Our research project revealed that the two stakeholder groups have partly similar, partly different ideas about the optimal land use. They shared the opinion that grazing is the optimal land use in the area and the elimination of reed beds is needed. However, the nature conservation experts preferred bison and cattle, while the farmers preferably used sheep and cattle. They had different opinion about the optimal water regime as well: the nature conservation experts had the interest to keep water in the area, while the farmers wanted to take the water away. Farmers also had problems with the inflexible conservation rules. During the participatory process the differing views have got closer and some compromising solutions have been reached. We have found that proper cooperation between the conservation managers and the local farmers is needed to achieve such a land use and grazing practice in the Upper Kiskunság that is optimal from a social and conservation point of view as well. There is a wide variety of criteria to be met on both sides, therefore the use of participatory planning methods are useful as it has been proved in our research project.

Keywords: grazing, conservation, participatory planning

BEVEZETÉS

A természetvédelmi célú tájhasználati célkitűzések gyakran egy időben korábbi, biodiverzitás szempontjából kedvezőbb állapotot szemelnek ki, és az ahhoz való visszatérést szorgalmazzák. Mára az is nyilvánvalóvá vált, hogy a biodiverzitás megőrzése és a hagyományos területhasználati formák megmaradása kölcsönösen és erősen függenek egymástól (Dömpke és Succow, 1998; Haraszty, 2014; Sutcliffe et al., 2015). A természetvédelemben nemzetközi szinten zajló szemléletváltás következtében azonban a biodiverzitás elemeinek védelme helyett egyre

inkább komplex természeti-társadalmi rendszerek dinamikus fenntartását javasolják elősegíteni (MEA, 2005; Mihók et al., 2016). Az élő rendszerek alapvető tulajdonsága az állandó változás, és a rendszer életképességének (fenntarthatóságának) feltétele a változó körülményekhez való folyamatos és sikeres alkalmazkodás. Ez a komplex természeti-társadalmi rendszerekre is igaz (Gyulai, 2012; Kuslits, 2015). Nemcsak a megőrzendő fajok és élőhelyek igényeit kell ezért jobban megérteni a természetvédelmi kezelőknek, hanem azok társadalmi és kulturális kontextusát is, különös tekintettel a lehetséges konfliktusokra és azok kezelésére (Berkes, 2004; Young et al., 2005). Nem lehetséges tehát egyszerűen visszatérni egy korábbi állapothoz, ugyanakkor a korábbi, hagyományos területhasználati formák megismerése elősegítheti a jelenlegi ökológiai és társadalmi szempontból legkedvezőbb megoldás megtalálását. Megvizsgálható ugyanis, hogy a korábban a területen alkalmazott valamelyik tájhasználati forma részben vagy egészben alkalmas-e a mai igények kielégítésére.

A legeltetés a gyepek és vizes élőhelyek kezelésének az egyik leggyakrabban alkalmazott formája (Haraszthy, 2014; Kiss et al., 2011; Kiss és Penksza, 2018; Penksza et al., 2012, 2013; Wichmann et al., 2015; Pápay, 2016; Járdi et al., 2017; Török et al., 2018). A legeltető állattartás azonban nemcsak mint természetvédelmi kezelés játszik szerepet, hanem gyakran a helyi gazdálkodók egyik alapvető megélhetési forrása is, így ők is kulcsszereplővé válnak a tájhasználat tervezésekor. A gazdálkodók és a természetvédelmi szakemberek szemléletmódja, tudásrendszere, érdekei azonban sok esetben különböznek, ami konfliktusokhoz vezethet (Fabók et al., 2015; Kalóczkai et al., 2014; Kelemen et al., 2009; Kovács et al., 2016; Molnár et al., 2016). A tájhasználat természetvédelmi és társadalmi szempontból egyaránt csak akkor lehet sikeres, ha a konfliktusokat sikerül feloldani. A részvétel csoportos formáinál alkalmazott diskusszió segíthet a természetvédelmi szervezet és a helyi tájhasználók elképzeléseinek közelítésében, a konfliktusok feloldásában, a közös nevező megtalálásában. Mihók et al. (2016) hazai esettanulmányok segítségével illusztrálják, hogy a részvétel gazdagítja a közösség tudását, növeli szempontjainak és értékeinek sokszínűségét az adott ügryhöz, témához kapcsolódóan (tartalmi érv), jobb döntéseket eredményez és növeli a döntések elfogadottságát (instrumentális érv), etikai szempontból megközelítve pedig a részvétel önmagában értékes és kívánatos, hiszen azokat vonja be a döntéshozatalba, akiket az adott döntés érint (normatív érv). A legeltetés területén Molnár et al. (2016) egyenesen egy új szakma, a „természetvédelmi pásztor” kialakítását látják szükségesnek, mivel véleményük szerint olyan szakemberekre kellene bízni a természeti szempontból is értékes területek legeltetését, akik kellően járatosak a legeltetésben, a

legelőfenntartásban, a természetvédelemben és az ökológiában egyaránt.

Természetvédelmi célú jelentősebb tájatalakítás, élőhelyrekonstrukció esetén a tájhasználatot gyakran újra kell szervezni. A LIFE12 NAT/HU/001188 számú, a „Pannon szikes vízi élőhelyek helyreállítása a Kiskunságban” című LIFE+ NATURE projekt (röviden Böddi LIFE) ilyennek tekinthető, ezért a Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság (KNPI) projektben részt vevő munkatársaival közösen 2015 és 2016 között részvételi folyamatot indítottunk a szikes tavak környékén a gazdálkodás és a természetvédelem érdekeinek összehangolására. Jelen tanulmányban ebből mutatjuk meg a legeltetés témakörével kapcsolatos eredményeket, a folyamat egyes lépései mentén.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A vizsgált terület bemutatása

Vizsgálati területünk Dunatetőten, Harta, Akasztó, Soltszentimre, Fülöpszállás, Szabadszállás településekhez tartozó szikes tavi és szikes pusztai élőhelyekre terjedt ki. A terület magában foglalja a Kiskunsági Nemzeti Park Felső-Kiskunsági tavak nevű egységét, valamint kiegészül nyugaton a Böddi-szék és a Maka-szék védett természeti területeken elhelyezkedő LIFE projekt területével, délen pedig Soltszentimre és Akasztó határának szikes pusztai élőhelyeivel. A vizsgálati terület jelentős átfedést mutat a „Kiskunsági szikes tavak és az őrzégi turjánvidék” nevű különleges madárvédelmi, valamint a „Felső-kiskunsági szikes tavak és Miklapusztta bővítése” nevű különleges természetmegőrzési területtel (*1. ábra*).

A Solti-síkságon, Szabadszállás és Akasztó között található a Duna-Tisza köze legnagyobb kiterjedésű szikes tórendszere, melyek a szikes réti- és szikespusztai növényzettel övezve kiterjedt, összefüggő, hagyományosan elsősorban jelölőterületként hasznosított vízi- és szárazföldi élőhely hálózatot alkotnak. Napjainkra a szikes tavak száma megfogyatkozott, ezért a megmaradt tavak víztani és természetvédelmi értéke felbecsülhetetlen (Boros, 2007; Boros és Vörös, 2013). A tavak vizének kémiai és fizikai sajátosságai speciális életközösség megtelepülését eredményezték, amely táplálékul szolgál a gazdag madárvilágnak (Boros et al., 2008). A szikes tavak parti zónájában költő fajok közül országos szinten jelentős állománya van a *gulipánnak* (*Recurvirosta avosetta*). A bíbic (*Vanellus vanellus*) a szikes tavak és mocsarakat övező réteken, pusztákon, de szántóterületek környékén is előfordul. A tavaszi vonuláskor tömeges *piroszlábú cankó* (*Tringa totanus*) és a *gólyatöcs* (*Himantopus himantopus*) nyílt szikes vizes élőhelyeken táplálkozik, míg fészkelésre a zártabb szikes mocsári élőhelyeket választja. A kopár szikes növényzet kedvelt táplálkozó- és fészkelőterülete a napjainkban csak szóróványosan előforduló széki lilének (*Charadrius alexandrinus*).

A szikes tavak vidéke a Ramsari Egyezmény oltalma alatt álló nemzetközi jelentőségű vizes élőhely (Boros, 2003, 2007). A szikes tavak változatos élőhelyei a Natura 2000 hálózat részeként a zárt zsiókás-nádas mocsaraktól kezdve a tófenék szikes tavi iszapnövényzetéig mind közösségi jelentőségű élőhelyek. Közülük kiemelkedően fontos élőhelyek a jó állapotú nyílt vizű szikes tavak partmenti növényzetéhez kötődő mézpzásitos szikfok, valamint főleg a tófenéken megjelenő magyar sóballás (*Suaeda pannonica*) szikes tavi iszapnövényzet (Mile és Mesterházy, 2013).

A Böddi-szék a Kárpát-medence egyik legnagyobb jelentőségű időszakos szikes tava (Boros, 2013; Ecsedi és Boros, 2013). Ugyan a területet a térségben tevékenykedő madarászok és természetvédők már régóta ismerték, a Kiskunsági Nemzeti Park megalakulásakor, 1975-ben a terület

nem került bele a nemzeti park kijelölésébe. A tómedret átszelő csatorna már akkor létezett, és ezért a terület másféle használatát (halastó kialakítás, és/vagy lecsapolás) tervezték, ami az időközben hatályba lépett természetvédelmi jogszabályoknak köszönhetően nem valósult meg (Boros, 2014). A legújabb vizsgálatok megállapították, hogy bár ez a terület nagyon sokat szenvedett a csatornázáshoz kapcsolódó vízvezetések és édesvíz-pótlások miatt, azonban ennek ellenére most még ideális természeti adottságai vannak egy tökéletes szikes tó kialakításához (Mile O. szóbeli közlés). A Böddi LIFE projekt a szikes tómederben és vízgyűjtő területén célozza az eredeti vízviszonyok és a természetes élőhelyek helyreállítását, a tómedret átszelő csatorna áthelyezése és a természetvédelmi célú legeltetés megszervezése által.

1. ábra: A vizsgált terület elhelyezkedése az érintett települések feltüntetésével

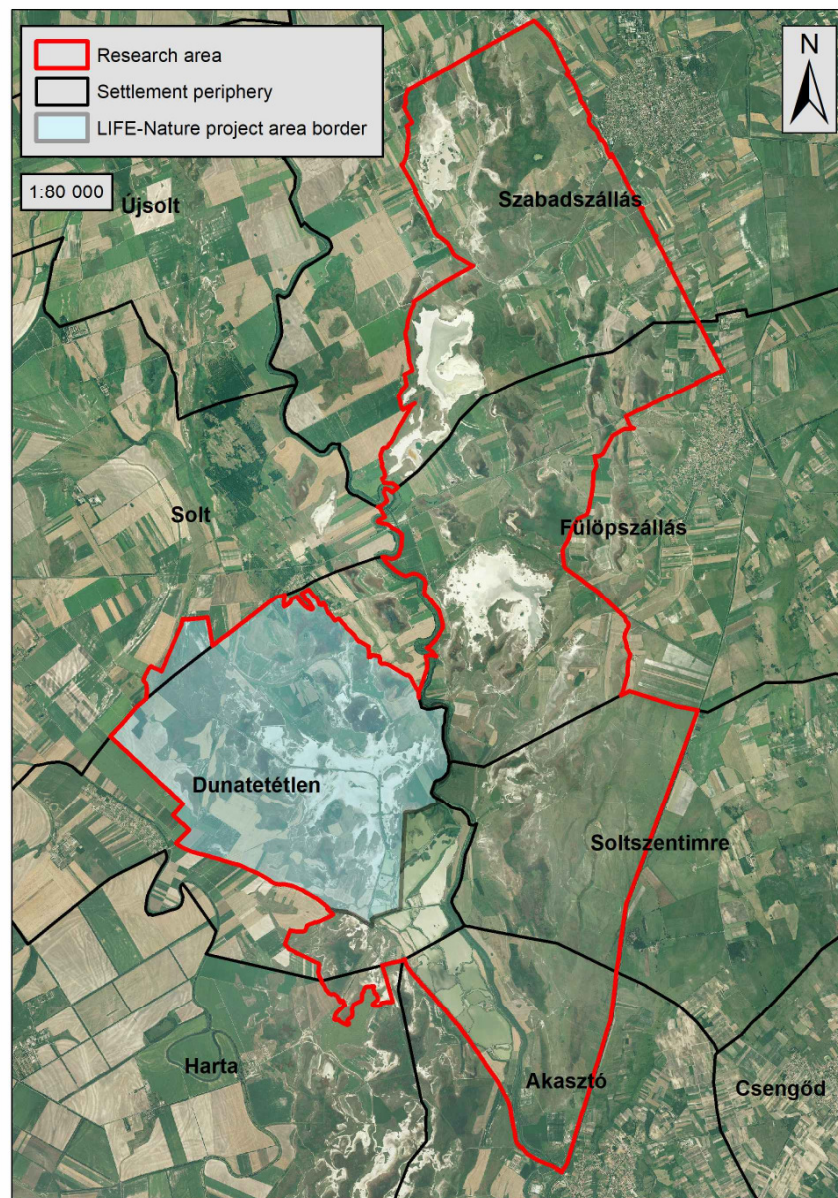

Figure 1: The map of the study area, and the affected settlements

Adatgyűjtési és feldolgozási módszerek

Először a terület szocio-ökonómiai változásokra összpontosító tájtörténeti elemzését végeztük el abból a célból, hogy megértsük, hogyan változott a tájhasználat az elmúlt évszázadokban, s milyen előzmények vezettek a jelenlegi tájhasználat kialakulásához. Az elemzéshez a vizsgálati területünket érintő szociológiai és néprajzi tanulmányokat, tájtörténeti kutatásokat, felmérések eredményeit, valamint a nemzeti park igazgatóság által kiadott tanulmányköteteket használtuk fel. A Kelemen-szék és a Böddi-szék tájhasználatában bekövetkező változások bemutatásához történeti térképeket vettünk alapul. A 20. század második feléről már sok ma élő embernek vannak emlékei, s mivel erről az időszakról kevés írásos dokumentum áll rendelkezésre, ezért az általunk készített interjúkból (lásd később) kigyűjtöttük az ide vonatkozó információkat.

A Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság munkatársaival előzetesen, 2015 novemberében egy műhelybeszélgetést szerveztünk, amelynek célja az volt, hogy megismerjük az igazgatósági munkatársak elképzeléseit a szikes tavak környezetében zajló jelenlegi és az optimális tájhasználat kapcsolatban. A műhelybeszélgetésről hangfelvétel és egy részletes összefoglaló készült. Az összefoglalót egyszerű tartalomelemzésnek vetettük alá, hogy kigyűjtsük a tájhasználat kapcsolatban főbb megállapításokat.

Az érintett területen gazdálkodókkal 2015 végén és 2016-ban félig strukturált interjúkat készítettünk (Patton, 2002), amelyek célja részben az volt, hogy megismerjük a helyi érintettek tapasztalatait, percepcióit a táj használatáról, annak változásairól, különös tekintettel a legeltető állattartás kérdéseire. Összesen 20 interjú készült helyi gazdálkodókkal, további 16 pedig egyéb helyi érintettekkel. Az interjúk túlnyomó többségét a KNPI projektben dolgozó fiatal munkatársai készítették. A kutatócsoport által összeállított interjúfonál alapján dolgoztak, és módszertani felkészítést kaptak. Egy-egy interjú időtartama 30 és 100 perc között mozgott, átlagosan 1 óráig tartott. Az interjúk rögzítése jegyzeteléssel történt, s a legtöbb esetben ezt hangfelvétel is kiegészítette. A félig strukturált interjúk esetében az összefoglalókat egyszerű kvalitatív tartalomelemzéssel dolgoztuk fel, nyílt kódolással (emergens kódok), a QCA szoftver segítségével (Mayring, 2014).

A KNPI munkatársaival folytatott műhelybeszélgetés és az interjúk után, azok eredményeire alapozva 2016 tavaszán a legeltetés témaköréről egy műhelybeszélgetést szerveztünk a Böddi-széken, itt már csak a projekt területére koncentrálna. A műhelybeszélgetés célja az volt, hogy a gazdálkodók és a nemzeti park igazgatósági munkatársak közötti eszmecserét elősegítse a legeltetéssel kapcsolatban – ki milyen előnyeit, hátrányait látja az egyes állatfajokkal való legeltetésnek, milyen lehetőségek, korlátok befolyásolják a legeltetést, állattartást.

Általános bevezetőt követően a műhelybeszélgetés kerekasztal megbeszélés elrendezést követett, a természetvédelmi szakemberek és a helyi gazdálkodók, térségi szereplők egymás mellett, egyenrangú félként jelezték hozzászólásaikat a beszélgetést végző moderátor felé, aki a kutatást végző kutatócsoport tagjaként irányította előre tervezett tematika szerint a beszélgetést. A műhelybeszélgetésre célirányos meghívásokkal érkeztek a térségi szereplők, akiknek a személyére az interjúkészítések során gyűlt információ alapján tettünk javaslatot. A műhelybeszélgetésen 22 fő vett részt (ebből hét gazdálkodó, egy polgármester, tíz KNPI-s munkatárs és négy fő kutató). Az elhangzottakról hanganyag és írásos jegyzetek készültek, amelyeket szintén egyszerű kvalitatív tartalomelemzéssel dolgoztunk fel.

A szó szerinti idézeteknél kódolva hivatkozunk az interjúalanyokra, vagy a műhelybeszélgetés résztvevőire:

gazdálkodók: G1, G2, ...

természetvédelmi szakemberek: T1, T2, ...

vadgazdálkodók: V1, V2, ...

EREDMÉNYEK

Először a tájtörténeti elemzés eredményeit foglaljuk össze, kiemelten kezelve a legeltetést és azt befolyásoló tájhasználati változásokat. Ezt követően a részvételi folyamat eredményeit mutatjuk be a fő lépések sorrendjében (első műhelybeszélgetés a KNPI munkatársaival, gazdálkodói interjúk, második műhelybeszélgetés a KNPI munkatársak és a gazdálkodók részvételével).

A Felső-Kiskunsági táj használatának változása történeti források és az interjúk alapján

Tájhasználat a 18. századtól a 20. század közepéig

A Felső-Kiskunsági tájat a 18. század végén gyepes, vizes élőhelyek és szántók bonyolult mozaikja alkotta (Katonai Felmérés I., 1783-84). A térkép alapján nem lehet a szikes és lápos élőhelyeket megkülönböztetni, de mára bizonyítást nyert, hogy a Duna-völgyi szikesek már ekkor is léteztek, és nem a folyószabályozások következményeként alakultak ki (Molnár és Varga, 2006). Ez a kiskunsági táj leginkább az állattartásnak kedvezett, ez jelentette az itteni lakosság megélhetésének alapját a 19. század utolsó harmadáig (Tálas, 1977).

Az 1848-1849-es szabadságharc után a határtagosítás jelentősen átalakította az addigi viszonyokat, a közlegelőkről kiszorult jószágok nagy részét eladták (Nagy Czirok, 1959; Nagy, 1964). A kaszálók tagosítását már 1812-ben megkezdték (Újházy és Biró, 2013). Az 1870-es években nagyobb ütemben indult meg a tanyákra település (Nagy Czirok, 1959; Nagy, 1964). A puszták kezdtek több funkciót betölteni, a jobb talajjal rendelkező területeken kertek és kaszálók jöttek létre, majd megjelentek a szántók is (Kürti, 2004).

A szarvasmarha állomány a birtokok elaprózódásával és a közlegelők eltűnésével az istállóba szorult, a magyar szürke szarvasmarha nem bírta ezt a tartási módot, a 19. század végén felváltották a jól tejlő nyugati fajták (Nagy Czirok, 1959; Nagy, 1964). A 18. század végéig a parlagi ló és a sodrottsszarvú, durva szőrű magyar juh (racka) volt jelentős, ez utóbbit váltotta fel a század fordulóján a merino vagy selymes juh (Tálas, 1977).

Jelentős hatással volt a tájra és a tájhasználatra a 20. század elején egyre intenzívebbé váló vízrendezés is. A Dunavölgyi-főcsatorna 1929-re készült el. A vízrendezés előtti térképeken látható szikes tavak egy része (Kis-rét, Zab-szék, Kelemen-szék, Böddi-szék) azonban megmaradt (Kovács, 2011). A lecsapolt láprétek és mocsarak helyén szikes laposok alakultak ki, a korábbi szikesek helyén pedig száraz sztyeppek keletkeztek, botanikai szempontból tehát a megmaradt természeti területeken növényzet átrendeződés zajlott le. Jelentős területek kerültek ki a folyamatos vízhatás alól, melyek szántóföldi művelés alá kerültek. Mind a helyiek, mind egyes szakemberek azonban ma is azon a véleményen vannak, hogy rosszul tervezték a csatornákat, mert nyáron szárítanak, tavasszal-ősszel pedig nem képesek elvinni a túl sok vizet (Molnár és Varga, 2006; Újházy és Biró, 2018).

Az 1950-es években nagyon sok tanya volt a tájban. Még a szikes tavak és partjaik növényzetét is tehének, lovak, sertések, birkák, kacsák és libák legelték kopárta. A sok tanyasi jószágának kellett bőven a takarmány, így igen sokfelé a székeken, a jó minőségű székszéná mellett kaszálták még a csatakot is (Újházy és Biró, 2013). Az egykor itt lakók szerint a zsióka, itteni nevén csincsáté és a nád akkor kezdett terjedni, mikor a laposok legeltetése megszűnt (Biró és Boros, 2015).

A tájhasználat változása a TSZ időktől napjainkig

1950-től a mezőgazdaság kollektivizálásával, a termelőszövetkezetek kialakításával párhuzamosan megkezdődött a tanyavilág felszámolása. Az erősen tagolt, mozaikos tájban azonban nem lehetett igazi nagyüzemeket kialakítani. A megalakuló TSZ-ekbe be kellett adni az állatokat, de a TSZ még az 1980-as évekig is megőrizte, legeltette őket. A kisparaszti gazdálkodást sem számolták fel teljesen. Sok helyen maradt az önálló gazdálkodás, csak az értékesítést szervezték a szakszövetkezetek. A háztáji gazdálkodásnak is egészen 1990-ig jelentős szerepe volt (Biró et al., 2015).

A szocialista időszak tájhasználatáról kevés írásos forrás áll rendelkezésre, ezért itt arra is utalunk, hogy az interjúalanyok hogy látták ezt az időszakot és az azóta érzékelhető változást.

Az interjúalanyok jelentős része külön rákérdezés nélkül is a mai helyzetet az ún. TSZ korszakhoz viszonyította. Többen nosztalgiával emlegették a világháború és a rendszerváltás közötti időszakot. Ők úgy emlékeznek, hogy akkor a használat miatt rendezettebb volt a táj, és az emberek megélhetése is biztonságosabb volt.

„Szeretnénk, ha a táj 20 év múlva úgy nézne ki, mint a 80'-as, 90'-es években, a TSZ időszakban, amikor rendbe volt tartva a terület.” (G12)

Mások viszont inkább a negatívumokra emlékeznek a TSZ korszakkal kapcsolatban.

„A TSZ időszak alatt mindenkivel megutáltatták a földeket, ezért nagyon sokan eladták, amit kárpótlásba kaptak, inkább elmentek városokba.” (G10)

A legfőbb különbség a mai és az akkori tájhasználat között az, hogy akkor sokkal több állatot és több fajt/fajtát tartottak ezen a vidéken, változatosan használták ki a különböző élőhelyek nyújtotta lehetőségeket.

„Az állattartás nem befolyásolja [rontja] a területet, ezelőtt sokkal több állat volt. 1967-68-ban a Kelemen-székét mind marha járta. A szikeseken mindig jószágtenyésztés volt. 350-400 marhát és legalább ugyanennyi birkát ez a szikes terület tartott el.” (G4)

„A terület állattartásra alkalmas. Szikes területen nagyon jó a birka, szereti a szikest. Régen a pulykákat is legeltették, de már nincsenek szöcskék. Régen disznó konda is legelt a laposabb, vízenyösebb részekben, Csaba-szék, Zsebők-szék. A solti határban a partosabb, szikes részekben lovakat legeltettek, a laposabb szikeseken birkával legeltettek.” (G5)

A legtöbben a juhtartásról beszéltek, és itt is hangsúlyozták, hogy korábban sokkal több jószág legelt ezen a területen.

„Ma is sokan foglalkoznak birkával, de 20 évvel ezelőtt, még a TSZ időszakban sokkal több volt.” (G5)

Az alacsonyabb állatlétszám, a visszaszoruló állattartás miatt az interjúalanyok negatív változásokat észleltek a tájban. Véleményük szerint a TSZ korszak alatt sokkal gazdagabb volt a madárvilág, nem nőtt fel a nád a legelőkön, és spontán erdősödés sem volt tapasztalható.

„Az 50-es években rengeteg legelő szarvasmarha volt, nem volt nád a területen. Olyan sok volt a bibictójás, hogy válogatták, melyiket gyűjtik össze.” (G18)

A KNPI szerepe a tájhasználatban az írott dokumentumok alapján

A nemzeti park 1975-ös megalakulásától kezdve az igazgatóság szintén fontos szerepet játszott és játszik ma is a vizsgált területünk tájhasználatában, részben mint természetvédelmi kezelő, részben mint állami területek vagyongazdálkodója. A megalakuláskor a kijelölt területeket nem vették állami tulajdonba és természetvédelmi kezelésbe, hanem megmaradt a különféle gazdálkodó üzemek kezelői és használói joga. Ez elég sok problémát okozott, de szerencsére a természetvédelmi szempontból legértékesebb területek intenzív mezőgazdasági művelésre nem voltak alkalmasak, így a gazdálkodók hajlandók voltak arról lemondani (Tóth, 1984). Az 1980-as évek közepén természetvédelmi szempontból kedvezőtlen, de természetes folyamatnak tekintették a szikes tavak szikes mocsarakká alakulását.

A szikes pusztákon ornitológiai vizsgálatok alapján tudományosan megalapozottnak gondolták a legeltetést, de erős volt a bizonytalanság, hogy ezt hogyan szabályozzák. A rét típusú gyepekben fenntartó kezelésnek tartották a kaszálást, időpontját a faji összetételtől és a réttípustól függően úgy kívánták meghatározni, hogy „a természetvédelem számára már ne okozzon kárt, de a gazdálkodónak még megérje a betakarítás”. A rét típusú gyepek mentesítését a legeltetéstől lényegesnek tartották (Tölgyesi, 1984). Az 1990-es években a nemzeti park igazgatóság a hatékony természetvédelem egyik feltételeként a tulajdonviszonyok rendezését nevesítette, s kiemelt cél volt a védett területek állami tulajdonba és nemzeti park igazgatósági vagyongazdálkodásba adása (Iványosi, 1995). Jellemző volt erre a korszakra, hogy a megfelelő eszközök és kapacitás birtokában lévő szakemberektől várták elsősorban a természeti értékek megőrzését és a tudományos alapokon nyugvó kezeléseket. Jelenleg a nemzeti park igazgatóság írott forrásaiban azt találjuk, hogy a szikes tavak környékén a legnagyobb problémát az okozza, hogy szinte megszűnt a természetes változó vízhatás, és a sokoldalú, térben és időben változó területhasználat sem valósul meg magától úgy, mint régen. A sokféle szempontot figyelembe vevő, fenntartható legeltetési rendszer (amely magában foglalja a téli takarmányt biztosító kaszálást is) megszervezése nem egyszerű feladat (Sipos, 2015).

A KNPI tájhasználati elképzelései az első műhelybeszélgetés alapján

A történeti elemzések megmutatták, hogy a KNPI jelentős szerepet tölt be a vizsgált terület tájhasználatában. Emiatt a részvételi folyamat szempontjából fontos volt számunkra, hogy megismerjük az igazgatósági kollégák véleményét a jelenlegi tájhasználatról, és azt is feltárjuk, milyen elképzeléseik vannak a kívánatos használatra vonatkozóan. Ez volt a célja az első műhelybeszélgetésnek, amelyen a KNPI Felső-Kiskunsági szikes tavak kezelésében érintett munkatársai vettek részt.

A műhelybeszélgetés során megmutatkozott, hogy a Kiskunsági Nemzeti Park Felső-Kiskunsági tavak területegységén tevékenykedő természetvédelmi szakembereknek sokrétű tapasztalatuk van a területkezelésben, de a terület diverzitása miatt jelenleg is kihívást jelent a megfelelő kezelési rendszer megvalósítása.

„Komplex kezelési rendszer kidolgozására van szükség, amely időben, térben összehangolja a különböző kezelési módszereket.” (T1)

A műhelybeszélgetésen elhangzottak alapján az is nyilvánvalóvá vált, hogy a szikes vizes élőhelyek természetvédelmi szempontú kezelésében a legeltetési hasznosításnak van prioritása.

A jelenleg fennálló legeltetési lehetőségekkel kapcsolatban a leghangsúlyosabb vélemény az volt, hogy nem elegendő az állatlétszám, egyes területrészek alullegettetettek.

A szakértők hozzászólásai alapján azt a következtetést is levontuk, hogy a területek kezelésében a bivallyal illetve a szarvasmarhával történő legeltetésen van a hangsúly. A bivallyal kapcsolatban már számos pozitív tapasztalattal rendelkezik az igazgatóság a Kelemen-szék és a Zab-szék területén. A nádasodás problémáját több természetvédelmi szakember is kiemelte. Tapasztalataik szerint a nád szárazzúszása után a bivallyal történő legeltetés bizonyult tartósan jó kezelési módnak a nád visszaszorítására.

„A Zabalmi-szék 2012-ben még teljesen elmocsarasodott terület volt magas náddal, alig legeltetett területekkel. A nád szárazzúszva lett, majd bekerítették villanypásztorral. 80 bivalyt engedtek rá az egyik részére, ezen elkezdett visszaszorulni a nád. Taposással, fűrésszel, legeléssel járulnak hozzá az állatok a nád visszaszorulásához és a tómeder mélyítéséhez. 5 pár gulipán is elkezdett fészkelni a területen. A minimális vízfelszín megszokozódott.” (T2)

A beszélgetésből kiderült, hogy a szikes tavak környezetének tulajdonosi és használói viszonyai összetettek. A területek egy része a nemzeti park igazgatóság vagyongazdálkodásában van, de vannak Nemzeti Földalaphoz tartozó földterületek és magánkézben lévő területek is. A KNPI a saját vagyongazdálkodásában lévő területek egy részét saját használatban tartja, egy részét pedig bérbe adja. Az igazgatóságnál szemléletváltás van folyamatban, s míg korábban a saját hasznosításnak volt prioritása, jelenleg a saját és a bérlők általi hasznosítást egyaránt fontosnak tartják, ez utóbbit társadalmi szempontból is. A hozzászólásokból az rajzolódott ki, hogy az egyes szikes tavaknál az adottságok, és így a bérbeadás lehetséges és kívánatos aránya is különböző, s mindkét megoldásnak vannak nehézségei is. Saját hasznosítás esetén kihívást jelent a KNPI állatállományának és gépparkjának időbeli megosztása az egyes területek között, és nem könnyű megfelelő szaktudású gulyást, traktorost találni. Gulyás híján villanypásztoros megoldást alkalmaznak, de ennek is vannak hátrányai. Bérbeadás esetén a gazdákkal való együttműködés a természetvédelmi öröknek jelent nagyobb feladatot.

„Ha a KNPI a gazdákkal akar együttműködni, akkor még nehezebb dolga van, mert akkor még több örrre van szükség, akik folyamatosan tartják a kapcsolatot a gazdákkal. Ekkor már másfajta humán erőforrás igényre van szükség. 2-3 évbe telik, mire kialakítja az őr a bizalmat.” (T4)

Haszonbérbe adás esetén a területek kijelölésénél arra is figyelemmel kell lenni, hogy a legeltető gazdák állataik számára a téli takarmányt is meg tudják termelni.

Az egyik természetvédelmi szakember kiemelte, hogy jó, ha a haszonbérleti rendszerhez támogatási rendszer is kapcsolódik, ami ellentételezi a természetvédelmi korlátozásokat.

Ez a lehetőség a területen adott, ugyanis mindegyik szikes tó környezete Magas Természeti Értékű Terület (MTÉT), s a gazdák be tudnak lépni a támogatási rendszerbe.

A kívánatos kezelési egységekről is szó esett a műhelymegbeszélésen. A természetvédelmi szakértők szerint esetenként nagyobb területegységek egységes kezelése lenne indokolt. A problémát gazdálkodói közösségek kialakításával lehetne megoldani, ami viszont a gazdálkodók részéről összefogást, összehangoltságot igényelne. Ilyen közösségek kialakulására azonban még nincs példa.

A helyi gazdálkodók legeltetéssel kapcsolatos elképzelései az interjúk alapján

A tájtörténeti elemzések azt is megmutatták, hogy a helyi gazdálkodóknak kiemelkedő szerepe van a vizsgált terület tájhasználatában. Emiatt fontosnak tartottuk az ő tapasztalataikat, percepcióikat, véleményüket is feltárni a táj jelenlegi használatával és a legeltetéssel kapcsolatban. Az interjúk ezt a célt szolgálták.

A vizsgált terület túlnyomó részét szikes vizes élőhelyek teszik ki, kiemelten a szikes tavak partjára jellemző, övezetesen elrendeződő növényzetet. Egyöntetű vélemény volt az interjúalanyok körében, hogy ezek a területek leginkább legeltetésre, állattenyésztésre alkalmasak.

„Csak legeltetésre alkalmas a terület, itt csak a szikfű marad meg. (szikfű=sziki mézpázsit *Puccinellia limosa* szerk. KV).” (G17)

A megkérdezett állattartó gazdák jelentős része figyelemreméltó szakértelemről, hagyományon és tapasztalaton alapuló tudásról tett tanúbizonyságot. A legeltetésnek az elmondásuk alapján évi térbeli mintázata van, figyelemmel vannak a növényzetre gyakorolt hatására, a különböző állatfajok speciális igényeire. Kiemelték, hogy a vizesebb területen való legeltetésnek állategészségügyi vonatkozásai is vannak, amire gondot kell fordítani. Fontos, hogy a terület pihentetve legyen; a féregtelenítés is más módon gyakorisággal szükséges a szikes és a nem szikes területeken.

„Először a partosabb részt kellene legeltetni, aztán a laposabbat, amikor már kiszárad. Ahol legeltet, ott kevés a nád, inkább a csatak (zsióka szerk. KV) nő. Ahol a bivalyok legelnek, ott úgy kitapossák, hogy évekig nem fog kinőni semmi.” (G11)

„A birka körmének állapotát folyamatosan ellenőrizni kell. A szikes sár beragad a köröm közé, a hodályban beheragad a szalma, vályog keletkezik belőle, amit ki kell szedni. De ha a behajtás előtt megfuttatják a birkát, akkor kipotyog a sár, így tisztán lehet tartani a körmét, de azért oda kell figyelni.” (G17)

A legalkalmasabb tenyésztett állatfajokról már megosztottak a vélemények. Az interjúalanyok szerint a vizsgálati területen a juhtartásnak van a legnagyobb hagyománya, sok gazdálkodó esetében a juhtenyésztésben van tapasztalat és kiépített infrastruktúra, technológia, és a felvásárló piac is nagyobb. A juhtartás előnyei kapcsán megemlítték, hogy a szikes területek füveit nagyon szeretik ezek az állatok, hamar jóllaknak vele, és a húruk is sokkal ízletesebb lesz tőle. Ezért sokan keresik az ún. „sziki

birkát”, így megéri tartani ma is. A természetvédelem által a vízállásos szikes területek megfelelő kezelése érdekében preferált marhára való áttérést többen fenntartásokkal kezelték, a bivaly- és a számár-tartás haszna kérdéses volt számukra gazdasági szempontból (is). Egyes vélemények szerint a bivaly legelő szokását tekintve ellentmondásos, mivel a partosabb részeken legel először, ha nincs a vízállásos részeken kényszerítve, míg a szarvasmarha jobban lelegeli a nádat. A jelentős számú, nagytestű legelő állatokkal zajló legeltetés megfelelő kivitelezésével kapcsolatban megjelentek határozott vélemények is:

„Manapság elterjedt a szarvasmarhával való legeltetés. Olyan nincs, hogy 2 ha/1 marha; ha 100 marha átmege a területen, igaz, hogy nád nem lesz, de semmi nem lesz, az is biztos. A marha nem kerül ki a fészket. Nagyon nagy odafigyeléssel kellene legeltetni. Marhát ott lehetne tartani, ahol a nád rész van, a rétekre csak a birka való. A nád visszaszorítható taposással, így a vaddisznóállomány is visszaszorulna, ami pozitív eredmény lenne.” (V3)

Több interjúban is felmerült az állattartók helyzetének nehézségeként, hogy a piaci lehetőségek eleve nagyon beszűkültek, a feldolgozóipar megszűnt a régióban, kevés az értékesítési lehetőség. Támogatások nélkül sokak szerint nem működne a rendszer.

Több gazdálkodó említette, hogy igyekszik a saját területén szénát is betakarítani. Egy konkrét esetben az állattartó gazdálkodás intenzifikálása miatt tevődött át a területhasználat hangsúlya a legeltetésről a kaszálásra. Az interjúalanyok mindazonáltal sokkal kevesebb szót ejtettek a kaszálásról, mint tájhasználati módról. A kaszálással kapcsolatban azonban szinte mindig szóba kerültek a természetvédelmi korlátozások.

„A szabályozások miatt nagyon későn lehet kaszálni. Előbb kellene kaszálni és többször, így visszaszorulna a nád és még a jószág is megenné. Csak akkor lehetne bírni a náddal, ha évente háromszor le lenne kaszálva.” (G17)

Az interjúban többször is felmerült, hogy a nádas területek kaszálásával a terület alkalmassá válhat a legeltetésre. A kaszálás lehet tehát egyfajta legelőápolási célú előkezelés is, melyet a helyi gazdálkodók is alkalmaznak.

Műhelybeszélgetés a legeltetésről mindkét érintett csoport részvételével

A KNPI munkatársaival folytatott műhelybeszélgetés és a gazdálkodói interjúk megmutatták, hogy a két érintett csoport részben hasonló, de részben eltérő tapasztalatokkal és elképzelésekkel rendelkezik a szikes tavak környezetére vonatkozó tájhasználat kapcsolatban. Közös pontként körvonalazódott, hogy mindkét csoport a terület hasznosítására a legeltető állattartást tartja a legalkalmasabbnak. Emellett a nádasodást mindkét csoport problémának látja. Eltérően vélekedtek azonban a legelő állatfajok/fajták tekintetében. A gazdálkodók jelezték azt is, hogy a

természetvédelmi korlátozások számukra problémát jelentenek. A második műhelybeszélgetés, amelyen a természetvédelmi szakemberek és a helyi gazdálkodók együttesen vettek részt, azt a cél szolgálta, hogy a vitás kérdésekben meginduljon az eszmecsere a két érintett csoport között, s a problémákra körvonalazódjon olyan megoldás, amely mindkét csoport számára elfogadható. Ez a beszélgetés elsősorban a LIFE projekt célterületére vonatkozott, vagyis a Böddi-székre és környékére.

A KNPI szakemberei ismertették, hogy a kezelés hosszútávú biztosítása érdekében földvásárlást terveznek, és ezeken a területeken a természetvédelmi célú legeltetés megvalósítását a helyi gazdálkodók bevonásával szeretnék megvalósítani. Különböző legeltetési egységek kialakítása a céljuk, az adott élőhelyeknek megfelelő legeltetés beállításával, szarvasmarhával, juhokkal, számmal. A területek előkezelése jelenleg is zajlik, melynek célja az alulkezelt gyepterületek legeltethetővé tétele, elsősorban szárzúzással, illetve kaszálással. A legelő állatfajok sokfélesége fontos szempont, ugyanis minden állatfajnak másfélék az igényei, a hatása, és más módon legel. A birkák és a lovak mélyebben rágnak, mint a szarvasmarha, más jellegű élőhelyen legeltethetők. Az élőhelyi sokféleség fenntartása pedig fontos természetvédelmi cél.

A bivallyal való legeltetésre egy másik kiskunsági területről hoztak példát, hogy a gazdálkodók is lássák ennek lehetőségét és lehetséges hasznait. De azt is hangsúlyozták, hogy a Böddi-széken nem terveznek bivallyal való legeltetést, s ezt nem várják el a gazdálkodóktól.

A műhelybeszélgetésen diskurzus alakult ki a gazdálkodók és a természetvédelmi szakemberek között a terület legeltetésére alkalmas állatfajokról és fajtakról. A szürkemaráhát nem támogatták a gazdálkodók, mert nehezen értékesíthető, a magyar tarkát viszont volt, aki jó alternatívának tartotta. Az egyik gazdálkodó azonban azon a véleményen volt, hogy a magyar tarka a nádas miatt nem alkalmas a terület kezelésére, mert azt csak 50 cm-ig eszi. Erre válaszul az egyik természetvédelmi szakember újra hangsúlyozta, hogy ha megnyitják a terület növényzetét előkezeléssel (pl. szárzúzással), a szikes réti jellegű növényzet fajai megerősödnek. Ha a gyepterületek ily módon helyreállnak (visszaszorul a nád), akkor a terület más legelő állatfajtak számára is alkalmas lesz majd a legelésre. Volt olyan gazdálkodó is, aki a nád megtartása mellett érvelt, hangsúlyozva, hogy a nád régóta van a területen, sok helyi embernek ad munkalehetőséget és van piaca.

A műhelybeszélgetésen részt vevő gazdálkodók megemlézték, hogy a birkatartást nagyon megnehezíti a hosszú és kiterjedt vízborítás, ugyanis a hátsabb részeket így nem lehet megközelíteni. Véleményük szerint kulcsfontosságú, hogy át lehet-e hajtani az állatokat a területen, hogy elérjék a szárazabb részeket. A marháknak is betegségeket okozhat a magas vízállásokon való áthajtás.

Kiderült, hogy a helyi gazdálkodóknak nincs elegendő információjuk a Böddi-széket átszelő csatorna áthelyezéséről, s ennek következményeként a területen várható hidrológiai változásokról, a vízborítás időbeli és térbeli mintázatának várható alakulásáról. Aggodalmukat fejezték ki a belvízi kockázat lehetséges növekedése miatt.

A KNPI szakemberei erre válaszul részletesen ismertették a Böddi-széket átszelő csatorna áthelyezésével, és a várható változásokkal kapcsolatos jelenleg meglévő információkat. Kifejtették, hogy az elvi vízjogi engedélyezési eljárás folyamatban van, ezt követően indulhat a konkrét tervezés, és az egyeztetés a helyiekkel. Hangsúlyozták, hogy a szikes tavak európai uniós szinten is kiemelten fontos élőhelyek, amelyek nagyon érzékenyek. Természetes folyamat, hogy néha kiszáradnak, máskor feltöltődnek, így nem cél, hogy mindig víz legyen bennük. Az viszont fontos, hogy a mélyebb rétegekből érkező, helyben keletkezett vizet ott is tartsák. A csatornában lévő víz minősége nem megfelelő, mert más a víz összetétele, s ez okozza a nádasodást is a széleken. Összefoglalva, természetvédelmi szempontból az sem jó, ha a csatornából a szikesek területére víz jut ki, s az sem jó, ha a szikesek vizét a csatorna elvezeti. Természetes állapotnak azt tekintik a természetvédelmi szakemberek, ha beavatkozásmentes a terület. A gazdálkodók részéről megfogalmazott esetlegesen felhalmozódó túl sok vízzel kapcsolatos aggodalmakra reagálva hangsúlyozták, hogy havária esetén továbbra is megmarad a vízkormányzás lehetősége.

A gazdálkodók emlékeztettek arra, hogy számukra nagyon fontos a téli takarmány előteremtése is, és a megfelelő minőségű széna betakarítása gyakran nem megvalósítható megszabott kaszálási időpont betartásával. A nemzeti park igazgatóság szakemberei erre reagálva tájékoztatást adtak a rugalmas kaszálási rend kialakításának lehetőségéről, amennyiben az az élőhelyvédelmi célú előírások betartása mellett valósul meg. Így például egy területrészen a kaszálási időpont előrehozatala, s ezáltal jó minőségű széna kaszálása lehetséges, amennyiben a biológiai sokféleség megőrzése érdekében az adott élőhelyet megfelelően képviselő, arányosan nagyobb élőhely-foltot vagy sávot a gazdálkodó a kaszálásból kihagy.

Szóba került a műhelybeszélgetésen a támogatások kérdése. A gazdálkodók elmondták, hogy a támogatások igénybevételenek feltételei nem mindig vannak összhangban a terület természeti adottságaival, a természetes vízállások, vízjárta területek évenként ingadozó kiterjedésével. A teljesítést ellenőrző hatóságnak e téren esetenként korlátozott a helyismerete. Kérték a KNPI szakembereit, hogy lehetőségük szerint a területtel kapcsolatos ismereteik és természetvédelmi kezelői tapasztalataik révén segítsenek a területhasználattal kapcsolatos elvárások teljesítésében és a felmerülő problémák, ellentmondások lehetséges feloldásában.

A résztvevők szerint hasznos és előremutató volt a találkozó, s több ehhez hasonló megbeszélésre, egyeztetésre lenne szükség. Megegyeztek abban is, hogy az egyes konkrét, térképen lehatárolt területek kapcsán felmerült problémákról, kezelésről, várható változásokról további egyeztetéseket kell tartani.

KÖVETKEZTETÉSEK

A legeltetés a szikes gyepek legősibb, és az utóbbi évtizedekig szinte kizárólagos hasznosítási módja volt. A szikesek legeltetése ma is nemcsak lehetséges, de szükséges területhasználati mód természetvédelmi szempontból is (Molnár és Csízi, 2015). Vizsgálataink szerint a Felső-Kiskunságban mind a helyi gazdálkodók, mind a természetvédelmi szakemberek egyetértenek ezzel a megállapítással. Abban is egyezik a véleményük, hogy a nádasok és zsiókások közelmúltbeli terjedése nem kívánatos a tájban. Havel et al. (2016) vizsgálatai szerint a kisparaszti használat megszűnése és az ezzel párhuzamosan történt édesvíz-bevezetések vezettek a nádasok, zsiókások terjedéséhez és a nyílt vízfelületek csökkenéséhez a Felső-Kiskunságban. Feltételezik, hogy a Duna-sík, többnyire antropogén hatásra elmocsarasodó szikes tavait a hagyományos tájhasználati formák és a vízháztartás együttes helyreállításával vissza lehetne állítani a világszinten is unikálisnak számító fehér (ún. zavaros) vizű állapotukba. A Böddi-szék területén épp egy ilyen vizes élőhelyrekonstrukció és a hozzá kapcsolódó legeltetési területhasználat kialakítása van folyamatban. A részvételi folyamat megmutatta, hogy a vízkormányzás változtatását és a legeltetés módját fontos egyeztetni a gazdálkodókkal, mert ebben eltérőek lehetnek a vélemények a két érintett csoport között. A természetvédelmi szakemberek a vízmegtartásban, a gazdálkodók a víz elvezetésében és az ingatlanokat veszélyeztető belvíz csökkentésében érdekeltek. A vízkormányzási kérdésekben a kompromisszumos megoldások megtalálása azonban hosszabb egyeztetési folyamatot kíván.

A szikesek legeltetésének módja, technikája, a különböző szikes élőhelytípusok legeltetéssel történő speciális kezelése nagy szakértelmet és tapasztalatot igényel. A legfontosabb, korszerű szemléletű szakmai alapok írott formában is hozzáférhetők (Molnár és Csízi, 2015). Az első műhelybeszélgetés és az interjúk alapján megállapítottuk, hogy vizsgálati területünkön mind a helyi gazdálkodók, mind a természetvédelmi szakemberek széleskörű tapasztalatokkal rendelkeznek a legeltetés témakörében. A helyi gazdálkodóknak azonban elsősorban a juhtenyésztésben van tapasztalata, kiépített infrastruktúrája és technológia tudása, míg a természetvédelmi szakemberek a benádasodott szikes tavak bivalylegeltetéssel való helyreállításában elért sikereiket említették. Szarvasmarhák legeltetésével kapcsolatban mindkét oldalon van valamennyi tapasztalat, de a nemzeti park igazgatóság általában szürkemaráhával legeltet, míg a gazdálkodók a

magyar tarka vagy más jövedelmező fajták tartásával foglalkoznak.

A részvételi folyamat elején eltérőek voltak a vélemények abban a tekintetben, hogy mely fajokkal, fajtákkal érdemes a területet legeltetni. A természetvédelmi szakemberek szakmai szempontok miatt inkább a bivaly és a szarvasmarha, a helyi gazdálkodók pedig a megélhetés miatt leginkább a juh, esetenként a szarvasmarha mellett érveltek. A Böddi-szék területére koncentráltó műhelybeszélgetés alatt azonban már közeledtek az álláspontok. A KNPI szakemberei itt már a kezelés sikerességéhez a legelő állatfajok és fajták sokféleségét hangsúlyozták, amelyben a juhlegeltetés is hangsúlyosabb természetvédelmi szerepet kaphat. A gazdálkodók is nyitottabbnak mutatkoztak a szarvasmarha tartására, különösen akkor, ha a terület előkezelése megtörténik, és a nádas visszaszorul.

A természetvédelmi korlátozások rugalmatlanságára és az ebből adódó konfliktusokra már Kalóczkai et al. (2012, 2014) is felhívta a figyelmet. A kaszálás időpontjának csak természetvédelmi célok alapján történő meghatározása a mi vizsgálati területünkön is gondot okozott a gazdálkodóknak. A legelő állatok számára a jó minőségű téli takarmány biztosítása ugyanakkor természetvédelmi szempontból is fontos. A részvételi folyamat ebben a kérdésben is előrelépést hozott, hiszen a második műhelybeszélgetésen ezt a problémát a gazdálkodók jelezték, az igazgatósági szakemberek pedig megfelelő garanciák mellett nyitottságot mutattak a kompromisszumos megoldásokra.

A részvételi folyamat sikerességének tekinthető, hogy hivatkozási alapot teremtett további megbeszélésekhez, melyek nem elméleti, kutatói háttérrel megerősített és koordinált eseménysor részeként valósultak meg, hanem a KNPI és a helyi gazdálkodók közötti közvetlen, konstruktív, gyakorlati területhasználati egyeztetéseknek tekinthetőek. Ilyen jellegű területhasználati gazdálkodói megbeszélések a Böddi-széki vizsgálati területreszen korábban nem szerveződtek, de most lehetőséget nyújtottak térkép mellett egyes konkrét területek kapcsán felmerült problémákról, kezelésről, várható változásokról történő egyeztetésre.

Vizsgálataink szerint a Felső-Kiskunsági táj természetvédelmi és társadalmi szempontból is optimális használatát a két említett érintett csoport csak együtt tudja megvalósítani. A helyi gazdálkodóknak az állatállományuk fenntartásához szükségük van megfelelően kialakított legelőterületekre és a téli takarmányt biztosító kaszáló területekre. A természetvédelmi szakembereknek pedig szükségük van arra, hogy azokon a területeken, ahol a legeltetés a kívánatos természetvédelmi célú kezelési mód, legyen legelő állat. Több szempontból sem célszerű, és nem is kivitelezhető valamennyi védett természeti terület saját állatállománnyal és eszközökkel történő kezelése.

Emiatt a helyi legeltetéssel foglalkozó gazdálkodók bevonása a természetvédelmi kezelésbe a nemzeti park igazgatóságnak is fontossá válik. A két érintett csoport tapasztalatai, érdekei, elképzelései azonban részben eltérőek lehetnek a tájhasználatra vonatkozóan, és igen sokféle szempontnak kell megfelelni mindkét oldalon. Vizsgálataink alapján ezek feltárására, megosztására és egyes konfliktusos pontoknál kompromisszumos megoldások felszínre hozására a részvételi tervezés módszereinek alkalmazása mindenképpen hasznosnak bizonyult.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A részvételi folyamat az Európai Unió társfinanszírozásával megvalósuló LIFE12 NAT/HU/001188 számú, a „Pannon szikes vízi élőhelyek helyreállítása a Kiskunságban” című LIFE+ NATURE projekt keretén belül zajlott. A szerzők köszönetet mondanak a Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság műhelybeszélgetéseken részt vevő munkatársainak, az interjúalanyoknak és a műhelybeszélgetésen részt vevő helyi gazdálkodóknak.

IRODALOM

- Berkes, F. (2004): Rethinking communitybased conservation. *Conservation Biology* 18(3): 621-630.
- Biró M.-Boros E. (2015): A Duna-völgyi szikesek természeti képe az elmúlt évszázadokban. In: Iványosi-Szabó A. (szerk.): A Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság negyven éve. KNPI Kecskemét. 117-122.
- Biró M.-Iványosi-Szabó A.-Molnár Zs. (2015): A Duna-Tisza köze tájtörténete. In: Iványosi-Szabó A. (szerk.): A Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság negyven éve. KNPI Kecskemét. 41-58.
- Boros E. (2003): Vízimadár populációváltozások és környezeti okai a Kiskunsági Nemzeti Park szikes tavain és mocsarain (KNP II. sz. területének térségében) *Természetvédelmi Közlemények* 10:289-312.
- Boros E. (2007): Felső-Kiskunsági szikes tavak (Kis-rét, Büdös-szék, Zab-szék, Csaba-szék, Fehér-szék, Kelemen-szék, Böddi-szék). In: Tardy J. (szerk.): A magyarországi vadzvízek világa, Hazánk Ramsari területei, Alexandra, Pécs. 416 p., 48-161.
- Boros, E. (2013): Ecology and conservation status of soda pans in the Carpathian Basin. In: Boros, E.-Ecsedi, Z.-Oláh, J. (szerk.) (2013): *Ecology and Management of Soda Pans in the Carpathian Basin* -Hortobágy Environmental Association. 551 p. 155-162.
- Boros E. (2014): A nyílt szikes vízi élőhelyek hidrológiai és hidrobiológiai változójának monitorozását megalapozó és kidolgozó szakértői tanulmány (a LIFE12 NAT/HU/001188 projekt D1 akciója keretében) – NaturGlobe Kft., Budapest
- Boros, E.-Vörös, L. (2013): Introduction. In: Boros, E.-Ecsedi, Z.-Oláh, J. (szerk.) (2013): *Ecology and Management of Soda Pans in the Carpathian Basin* -Hortobágy Environmental Association. 551 p. 9-12.
- Boros, E.-Forró, L.- Gere, O.-Kiss, L.-Vörös, L.-Andrikovics, S. (2008): The role of aquatic birds in the regulation of trophic relationships of continental soda pans in Hungary, *Acta Zoologica, Academiae Scientiarum Hungaricae* 54:189-206.
- Dömpke, S.-Succow, M. (1998): Cultural Landscapes and Nature Conservation in Northern Eurasia. *Naturschutzbund Deutschland, AIDEnvironment, and The Nature Conservation Bureau, Bonn, Germany*
- Ecsedi, Z.-Boros, E. (2013): Description of the surveyed natural soda pans. In: Boros, E.-Ecsedi, Z.-Oláh, J. (szerk.) (2013): *Ecology and Management of Soda Pans in the Carpathian Basin* -Hortobágy Environmental Association. 551 p. 176-181.
- Fabók V.-Kovács E.-Kalóczkai Á. (2015): Érintettek percepcióinak feltárása egy védett ragadozómadarakkal kapcsolatos konfliktusban a Jászság SPA részvételi tervezési folyamata során. *Természetvédelmi Közlemények* 21: 6475.
- Gyulai I. (2012): A fenntartható fejlődés. Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítvány, Miskolc
- Haraszthy L. (szerk.) (2014): *Natura 2000 fajok és élőhelyek Magyarországon. Pro Vértes Természetvédelmi Közalapítvány, Csákvár, Hungary*
- Havel A.-Molnár Á.-Ujházy N.-Molnár Zs.-Biró M. (2016): Zsiókások és nádasok legeltetése és egyéb használati a Duna-völgyi szikes tavak területén a helyi emberek visszaemlékezései alapján. *Természetvédelmi Közlemények* 22:84-95.
- Iványosi-Sz. A. (1995): Üdvözlés és visszatekintés. In: Tóth K. (szerk.): 20 éves a Kiskunsági Nemzeti Park 1975-1995. *Kecskemét*. 10-12.
- Járdi I.-Pápay G.-Fekete Gy.-S.-Falusi E. (2017): Marhalegelők vegetációjának vizsgálata az Ipoly-völgy homoki gyepeiben. *Gyepgazdálkodási közlemények* 15(2): 9-21.
- Kalóczkai Á.-Kelemen E.-Pataki Gy. (2012): Agrár-környezetgazdálkodás a Peszéradaci rétek gazdálkodóinak szemszögéből. *Természetvédelmi Közlemények* 18: 257-266.
- Kalóczkai Á.-Kelemen E.-Pataki Gy.-Balázs B.-Kovács E.-Fabók V. (2014): Az ökoszisztéma szolgáltatások szerepe a tájhasználati konfliktusok kialakulásában és feloldásában. In: Kelemen E.-Pataki Gy. (szerk.) *Ökoszisztéma szolgáltatások: A természet- és társadalomtudományok metszéspontjában. Szent István Egyetem, Környezet- és Tájgazdálkodási Intézet; Environmental Social Science Research Group (ESSRG), Gödöllő; Budapest, 94-109.*
- Katonai Felmérés I. (1783-84): Országos Hadtörténeti Múzeum Térképtára, Bp. Méretarány: 1: 28 800, Arcanum Kiadó
- Kelemen E.-Málovics Gy.-Margóczy K. (2009): Ökoszisztéma szolgáltatások felmérése során feltárt konfliktusok az Alpári-öblötben. *Természetvédelmi Közlemények* 15: 119-133.
- Kiss, T.-Lévai, P.-Ferencz, Á.-Szentes, Sz.-Hufnagel, L.-Nagy, A.-Balogh, Á.-Pintér, O.-Saláta, D.-Házi, J.-Tóth, A.-Wichmann, B.-Penksza, K. (2011): Change of composition and diversity of species and grassland management between different grazing intensity - in Pannonian dry and wet grasslands. *Applied Ecology and Environmental Res.* 9(3): 197-230.
- Kiss T.-Penksza K. (2018): A legeltetés hosszú távú hatása kiskunsági füves pusztákon. *Természetvédelmi Közlemények* 24: 104-113.
- Kovács F. (2011): Természetvédelmi terület hidrogeográfiai változásvizsgálata térinformatikai alapokon, rövid és hosszú időtartamok összehasonlításával. *Tájökológiai Lapok* 9:301-320.
- Kovács, E.-Fabók, V.-Kalóczkai, Á.-Hansen, H. P. (2016): Towards understanding and resolving the conflict related to the Eastern Imperial Eagle (*Aquila heliaca*) conservation with participatory management planning. *Land Use Policy* 54: 158-168.

- Kuslits B. (2015): Reziliencia társadalmi és ökológiai rendszerekben, *Alkalmazott pszichológia*, 15, 1, 27-41. (Resilience in social and ecological systems, *Applied Psychology – in Hungarian*)
- Kürti L. (2004): A Kiskunság és a Felső-Kiskunság: betelepülés, tájtörténet, és regionalizmus. In: Bárth D.-Laczkó J. (szerk.): *Halmok és havasok. Tanulmányok a hatvan esztendő Bárth János tiszteletére. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete, Kecskemét.* 153-180.
- Mayring, P. (2014): *Qualitative content analysis: theoretical foundation, basic procedures and software solution.* Klagenfurt, URN: <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0168-ssoar-395173>
- MEA – Millennium Ecosystem Assessment (2005): *Ecosystems and Human Well-being: Synthesis.* World Resource Institute, Washington DC 137. p.
- Mihók B.-Kiss G.-Kovács E.-Margóczy K.-Fabók V.-Kalóczkai Á. (2016): Ki mondja meg, mi a fontos? Részvétel és természetvédelem. *Természetvédelmi Közlemények* 22, pp. 131-154.
- Mile, O.-Mesterházy A. (2013): *Macrophyton.* In: Boros, E.-Ecsedi, Z.-Oláh, J. (2013): *Ecology and management of soda pans in the Carpathian Basin.* Hortobágy Environmental Association, Balmazújváros. 87-05.
- Molnár Zs.-Csízi I. (2015): *Természetkímélő gazdálkodás szikeseken.* Csákvár-Vácrátót
- Molnár Zs.-Varga Z. (2006): *Dunai-Alföld.* In: Fekete G.-Varga Z. (szerk.): *Magyarország tájainak növényzete és állatvilága.* MTA Társadalomkutató Központ, Budapest. 151-198.
- Molnár, Z.-Kis, J.-Vadász, C.-Papp, L.-Sándor, I.-Béres, S.-Sinka, G.-arga A. (2016): Common and conflicting objectives and practices of herders and conservation managers: the need for a conservation herder. *Ecosystem Health and Sustainability* 2(4):e01215. doi: 10.1002/ehs2.1215
- Nagy B. (1964): *Adatok Solt község történetéhez.* Kiadó: Dr. Nagy Béla, FMNYV dunaújvárosi telepe
- Nagy Czirok L. (1959): *Pásztorélet a Kiskunságon.* Gondolat Kiadó, Budapest
- Patton, M. Q. (2002): *Qualitative Research and Evaluation Methods.* 3rd Edition. Sage, London. 663. pp.
- Pápay G. (2016): Cserjeirtás után magára hagyott, legeltetett és kaszált gyepterületek vegetációjának összehasonlító elemzése parádóhuta (Mátra) mintaterületen. *Gyepgazdálkodási közlemények* 14(2): 37-48.
- Penksza, K.-Nagy, A.-Laborci, A.-Pintér, B.-Házi, J. (2012): Wet habitats along River Ipoly (Hungary) in 2000 (extremely dry) and 2010 (extremely wet). *Journal of Maps* 8: 157-164.
- Penksza K.-Házi J.-Tóth A.-Wichmann B.-Pajor F.-Gyuricza Cs.-Póti P.-Szentés Sz. (2013): *Eltérő hasznosítású szürkemarha legelő szezonális táplálóanyag tartalom alakulása, fajdiverzitás változása és ennek hatása a biomassza mennyiségére és összetételére pannon nedves gyeppen.* *Növénytermelés* 62(1): 73-94.
- Sipos F. (2015): Az Alsó Duna menta ökológiai és természetvédelmi biológiai problémái. In: Iványosi-Sz. A. (szerk.): *A Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság negyven éve.* KNPI, Kecskemét. 144-151.
- Sutcliffe, L. M. E.-Batáry, P.-Kormann, U.-Báldi, A. et al. (2015): Harnessing the biodiversity value of Central and Eastern European farmland. *Diversity and Distribution* 21:722-773.
- Tálasi I.(1977): *Kiskunság.* Gondolat Kiadó, Budapest
- Tóth K. (1984): A KNP első évtizedének jellemzői, fejlődése. In: KNP: *Tudományos kutatások a Kiskunsági Nemzeti Parkban 1974-1984,* 9-14.
- Tölgyesi I. (1984): A kutatások eredményeinek hasznosítása a természetvédelmi kezelésben. In: KNP: *Tudományos kutatások a Kiskunsági Nemzeti Parkban 1974-1984.* 215-218.
- Török, P.-Penksza, K.-Tóth, E.-Kelemen, A.-Sonkoly, J.-Tóthmérész, B. (2018): Vegetation type and grazing intensity jointly shape grazing on grassland biodiversity. *Ecology and Evolution* 8: 10326-10335. doi/full/10.1002/ece3.4508
- Újházy N.-Biró M. (2013): A vizes élőhelyek változásai Szabadszállás határában. *Tájökológiai Lapok* 11 (2): 291-310.
- Újházy, N.-Biró, M. (2018): The 'Cursed Channel': utopian and dystopian imaginations of landscape transformation in twentieth-century Hungary. *Journal of Historical Geography* 61:1-13.
- Wichman B.-Péter N.-Saláta-Falusi E.-Saláta D.-Szentés Sz.-Penksza K. (2015): *Cönológiai és természetvédelmi vizsgálatok a Kiskunsági Nemzeti Park Kelemen-széki magyar szürke marha és házi bivaly legelőin.* *Gyepgazdálkodási Közlemények* 13(1-2): 65-83.
- Young, J.-Watt, A.-Nowicki, P.-Alard, D.-Clitherow, J.-Henles, K.-Johnson, R.-Laczkó E.-McCracken, D.-Matouch, S.-Niemela, J.-Richards, C. (2005): Towards sustainable land use: identifying and managing the conflicts between human activities and biodiversity conservation in Europe. *Biodiversity and Conservation* 14: 1641-1661. DOI 10.1007/s10531-004-0536-z

